

Gondolatok az integrációról

SZÁSZNÉ NARANCSIK JUDIT

szasznejutka@gmail.com

Szegedi Alsóvárosi Általános Iskola

Kulcsszavak: BTMN, differenciálás, hátrányos helyzet, integráció, kétnevelős módszer

2002-ben az akkori kormányzat oktatási vezetése egy átfogó integrációs program elindításáról döntött. Bevezetése évekbe telt, bár a megvalósítását egyik napról a másikra, rendeletekkel próbálták elérni. A jogszabályi változások szükséges, de korántsem elégséges feltételei egy hosszú ideje elterjedt szemléletmód és gyakorlat megváltoztatásának, azaz a szegregáció és a diszkrimináció visszaszorításának.

„Hangoztatni akkor kell valamit, ha annak kockázata van. Ámbár pusztán hangoztatni akkor sem elég – szó és tett legalább valamelyes harmóniája ellenséges körülmények között is alapfeltétele a hitelességnek... Beszélni, nyilatkozni bármit lehet, de ez lassan semmit sem számít, ha a megcselekvésben nincs rá fedezet.” (Jókai 2006)

Egy tizenkét évvel ezelőtti felmérés szerint minden tizedik általános iskolás roma, közülük minden ötödik sajátos nevelési igényű. Elgondolkodtató adatok! És ami még elgondolkodtatóbb: ezekben az adatokban számottevő változás azóta sem történt.

Természetesen tudjuk, hogy a statisztikák adataival lehet vitatkozni: nem egyértelmű, kit tekintünk romának – mindenkinek saját magának áll jogában eldönteni, milyen etnikumhoz tartozónak vallja magát –, igen eltérő a megyénkénti megoszlás, más az arány a városokban, falvakban stb.

Az integráció manapság olyan elterjedt beszédtema, mint a gyógyítás: mindenki ért hozzá, mindenkinek van róla véleménye, kapcsolódik hozzá néhány története, mindenki tud jó tanácsokat adni mások problémáira. A valóságos orvoslással azonban csak kevesen nem restek megpróbálkozni.

Általános iskolában dolgozó pedagógusként valamennyien szembesülünk az ún. „cigány-kérdéssel”. Fejlesztőként a BTMN-es (beilleszkedési, tanulási és magatartási nehézségekkel küzdő) diákokkal foglalkozom, de mivel egy pár éve született döntés értelmében az általános iskolákban már nincs szükség ifjúságvédelmi felelősre, a halmozottan hátrányos és a hátrányos helyzetű tanulókkal kapcsolatos speciális tennivalók ellátásában is segítetek az osztályfőnököknek.

A kategóriák összemosódnak: a roma tanulók számáról hivatalos adatunk nincs, nem lehet, de osztályonként 2-3 tanulóval számolhatunk, a HHH-s tanulók száma 19 fő, a HH-sok 15-en, a BTMN-esek 21-en vannak. A 48 fő SNI-s gyermekkel gyógypedagógus foglalkozik. Nem etnikai hovatartozás alapján kerülnek hozzám a gyerekek, de a csoportok fedik egymást.

Ahhoz, hogy jó segítőként működhessünk, ismernünk kell az okokat, amelyek ahhoz vezettek, hogy bizonyos gyermekekkel a megszokottól eltérő módszerekkel, egyéni ütemben, az átlagosnál többet kell foglalkozni.

Ahogy már a statisztika kapcsán utaltam rá, érdekes kérdés az ember etnikai identitásának fogalma: egyfelől mindenkinek a saját önmeghatározása és vállalása, másfelől azonban erősen függ a társadalmi megítéléstől. Az sem eldöntött, hogy a cigányságot etnikumnak, nemzetiségnek, szociológiai vagy antropológiai fogalomnak tekintjük. Mindenesetre semmiképpen nem homogén csoport, tehát az általánosítás komoly veszélyekkel jár. A cigánysággal kapcsolatos ismereteink zömét a többség, azaz a nem cigányok leírása alapján ismerjük. Olyan, hogy általánosságban vett cigány, nem létezik. Ugyanolyan jellemzők (családi háttér, iskolázottság, munkahely, kulturális kapcsolatok, jövedelmi viszonyok, életkörülmények stb.) szerint rétegződnek. Az irántuk tanúsított többségi, illetve intézményi magatartás szabja meg a cigányság többséghez való viszonyulását.

Hiába a sokéves integrációs törekvés, a szegregációellenes törvények, ez a másság igenis létezik, nem lehet a szőnyeg alá söpörni!

Tapasztalataim alapján kiemelek néhány jellemzőt, mivel ezek indokolják elsősorban a cigány gyerekekkel való eltérő foglalkozás fontosságát:

- A családokat hiányos anyagi kultúra jellemzi. A hátrányos helyzetűek ezt a helyzetet öröklik és átörökítik.
- A kötelező óvodába járás ellenére is nyelvi hátrányokkal érkeznek az iskolába. Otthon gyakran cigányul vagy sajátos keveréknyelven beszélnek. Szókincsük hiányos, fogalomhasználatuk szegényes.
- Tanulási motiváltságuk az átlagosnál alacsonyabb szintű.
- Nincsenek otthoni kötelezettségek, elvárások: a gyerek azt és akkor csinál, amit és amikor neki jól esik. Éppen ezért nehezebben alkalmazkodnak az iskola szabályrendszeréhez, az itt elfogadott normákhoz.
- Igen erős közöttük a csoportszolidaritás.
- A legtöbb családban a gyereknevelésre a fokozott érzelmi kötődés a jellemző: szoros testi és lelki közösségben élnek.
- A megszokottnál hamarabb tekintik a gyereket felnőttnek.
- Otthoni környezetük ingerszegény. Egyik napról a másikra élnek. Nincsenek hosszú távú tervek. Cél a túlélés.
- A tolerancia egyik legnagyobb ellensége a személyi higiénia alacsony szintje.
- Más az időhöz való viszonyuk: kevésbé fontos a számukra.
- Nehéz együttműködni velük, mert meghallgatnak ugyan, de maguknak tartják fenn a jogot, hogy problémás esetekben döntsenek.
- Indulataikat nem tudják, nem is igen akarják kordában tartani. Nem alakult ki a gyerekekben az önkontroll és a késleltetés képessége.
- Csak akkor integrálható valaki, ha önmaga is akarja és tesz érte. Erőszakkal nem lehet megvalósítani. Nem mindannyian értenek ezzel egyet, vagy csak azt a részét fogadják el az integrációs törekvéseknek, ami azonnali és kézzelfogható haszonnal jár.

A segítő tevékenység tervezésekor ezeket a szempontokat – sok más egyéb mellett – figyelembe kell vennünk!

„Az olyan gyerekek, akiket nevelhetetlennek minősítenek, rendszerint valóban nevelhetetlenül válnak.” (Clark 1968)

Iskolánk mindennapi gyakorlatában kétféle módszert követünk a segítségnyújtásban: tanórákon, differenciált oktatás formájában („kétnevelős” módszer) és délutáni felzárkóztató foglalkozások keretein belül. Egyik módszerről sem állíthatjuk, hogy általánosságban, valamennyi gyermek esetében célravezető. Mindkettőnek megvannak az előnyei és a hátrányai is.

A tanórai differenciált oktatás eredményessége a fejlesztő pedagóguson és a fejlesztendő diákon kívül sok egyéb tényezőtől függ. Elsősorban olyan gyerekekkel lehet ilyen módon hatékony az együttműködés, aki csak kicsit lassúbb, figyelmetlenebb a többieknél, aki még nem halmozott fel számottevő lemaradást. Elengedhetetlen, hogy az osztály valamennyi tagja tolerálja, hogy egy-két gyerek külön segítségben részesül, míg a többiek az osztálytanító utasításait követve dolgoznak együtt. Természetesen sok múlik az órát vezető kollegán, hisz ő tartja kezében az egész csapatot, ő szabja meg a haladás ütemét, a munkamódszereket.

Van olyan osztályunk, ahol a gyerekek elsős koruk óta hozzászoktak, hogy néhány társuk mellé odaülök, így velem ők is képesek a többséget követve haladni. Ennek feltétele az a rutin is, amely több éves együttműködésünk során fokozatosan kialakult: nem szükséges sokat beszélnünk, elég egy-egy szemvillantás, fejcsóválás, mosoly – úgyesen „jelelünk”.

Akad olyan tanító, aki nem szereti, ha bemegyek az órájára. Előfordul olyan csapat, akikre nincs jó hatással, ha a rászorulókkal összedugva a fejünket külön dolgozunk. Megosztja a figyelmüket, bármennyire igyekszünk is csendben végezni a dolgunkat.

Több olyan gyermek is jár hozzám, akik a társaiknál sokkal gyengébb képességűek, nem egy közülük figyelemzavaros, magatartási problémákkal küzd, igen nehezen motíválható. Ráadásul közülük kerül ki néhány notórius hiányzó. Velük lehetetlen a tanórai együttműködés, annyira más ütemben kell haladnunk, olyan nagy a lemaradásuk a többiekhez képest. Ezekkel a gyerekekkel csak a délutáni fejlesztő foglalkozások keretein belül számíthatunk arra, hogy valamelyest ledolgozzuk a hátrányukat. Ők teljes figyelmet, folyamatos irányítást, személyre szabott haladási ütemet igényelnek.

Az úgynevezett „kéttanítós módszer” sokak által javasolt és követendő a felzárkóztatásban. Nekem ezzel kapcsolatban vegyesek a tapasztalataim. Kollegáim véleménye sem egyértelmű. Idézem néhányukat (velük évek óta dolgozom együtt a roma tanulók, a HHH-s gyerekek és a BTMN-esek fejlesztésében):

„Pályafutásom alatt mindig volt az osztályomban 1-2 roma tanuló. Igazából szerencsém volt velük, túl sok problémát nem okoztak. De egy kicsit mindig mások voltak, mint a többiek.

Sokan úgy kezdik, hogy én roma vagyok. Ezt lehet mentegetőzésnek, de néha támadásnak is venni. Gyakran hallottam tőlük olyan kijelentést, hogy azért bántanak engem, azért lett a dolgozatom egyes, vagy azért nem választanak be a csapatba, mert én roma vagyok. Ilyenkor nehéz mit mondani. Ha tanulásban többet segíték nekik, a többi gyerek gyakran igazságtalanságnak érzik, és nem is ismerik el igazi teljesítménynek. Jártam már úgy is, hogy annyira rászokott a roma kisfiú arra, hogy segíték neki, már nem is volt hajlandó önállóan erőfeszítéseket tenni. Ha pedig azt akartam, hogy haladjon az anyaggal, és készítse el a leckéjét, kénytelen voltam segíteni, holott nevelés szempontjából tudom, hogy akkor nem kellett volna. A neveléssel is mindig bajban voltam. A többiektől elvártam a megszokott viselkedési normák betartását, ezért nehezményezték, ha késésért, lecke hiányért, hiányzásért nem azt a büntetést kapta, mint az osztály többi tagja. Persze 1-2 alkalmat még meg tud magyarázni az ember, de ha ez sorozatosan fordul elő, akkor már nehéz elfogadható indokot adni arra, hogy neki miért szabad, ha nekünk nem. Gyakran

éreztem úgy, hogy a gyerek már talán hajlana a jóra, pl. igyekszik időben beérni az iskolába, de ha az anyjának ez nem fontos, és előtte még bemennek a boltba, akkor hiába szeretne ő az iskolai normákhoz a többiekhez hasonlóan igazodni, nem fog menni, ha a szülőknek ez tized, meg huszadrangú dolog.

Sokszor tapasztaltam közöttük is féltékenységet. Kolléganóm a roma kisfiúval egyéni leg foglalkozott. A szintén roma osztálytársnője – aki jobb képességű és szorgalmasabb is volt – esett neki szünetben, hogy „persze neked könnyű, megcsinálták helyetted, én sem akarom egyedül csinálni.”

„Az osztályaimból fejlesztésre mindig elvitte délutánonként a kolléganő a gyerekeket. Biztos meg lehetne szokni, hogy ott üljön ő is, és órán foglakozzon a tanulóval, de magamat ismervé, engem biztosan zavarna. Amikor az ember becsukja becsengetés után a terem ajtaját, „kettesben” marad az osztállyal, annak van valami meghittsége. Próbálok ellene tenni, de tudom magamról, hogy másként viselkedem, ha van bent valaki az órámon.

Azt sem tudom, hogy ezt hogyan lehet kivitelezni. Ha rosszul megy a gyerekeknek a matek, akkor minden matematikaórára beül a kolléganő? Vannak olyan anyagrészek, melyek jobban mennek, vannak, melyek kevésbé. Csak a problémás helyeken kellene a segítség, akkor minek egész órán bent ülni? A többi gyereket is valószínűleg zavarná. Ez nem olyan, mintha egy mozgáskorlátozottat segítene valaki: akkor látszik, tapasztalja mindenki, hogy valóban segítségre szorul. A romák esetében állandóan azt hangoztatjuk, hogy ugyanolyanok, mint mi. Akkor mire föl van ez a megkülönböztetés? Az új tanítási rend szerint a gyerekeknek annyiféle különórája van, hogy fel sem tűnik senkinek, hogy ki milyen foglalkozásra megy. Jobbnak tartom, ha délután, egyénre szabottan, nyugodt körülmények között foglakoznak a rászorultakkal, mintha tanítási órákon történne mindez.”
Laczi Ágnes – tanító

„A két tanítós modell előnyei: Egy-egy osztályon belül magas a száma a segítségre szoruló tanulóknak. Egy tanító nem tud egész órán egy tanulóval részletesen foglalkozni, ezért jó, ha van segítsége. A második pedagógus az óra anyagához kapcsolódva tud segíteni, jobban látja, a gyerek miben szorul fejlesztésre délután. Így kevesebb kudarcélmény éri a diákokat.

Hátrányai: A segítségre szoruló tanuló rászokik arra, hogy a segítőtőre támaszkodjon, romolhat az önálló munkavégzése.” Csiszárné Farkas-Csamangó Erika – tanító

„Az általam fejlesztett tanulók zöménél a fejlesztések nemcsak délután, egyéni illetve csoportos fejlesztéseken keresztül valósulnak meg, hanem a folyamat szerves részeként tanórai kíséret keretein belül is segítem a gyerekeket. A tanórai kíséret előnyei: A tanulók szívesen fogadják jelenlétemet a tanórán. Magabiztosságot adok ezáltal a fejlesztendő kisdíáknak, sikeresebben tudják tartani a tempót az osztállyal, elakadás esetén azonnali segítségnyújtás történik. A probléma nem halmozódik. Az osztálytársak is elfogadják, ha egy-egy tanuló mellé ülök segíteni (szívesen kérnek ők is segítséget tőlem). A szülők szívesen fogadják a tanórai kíséretet, hiszen érzik, gyermekük fejlődése érdekében látogatom az órákat. A kollegák részéről szintén a támogatást érzem, hiszen kölcsönösen segítjük egymást. Előfordul, hogy a tanuló tudása jelentősen elmarad az osztálytársak tudásától. Ezekben az esetekben gyakran hiába ülök a diák jobbján, nem elég. Ezeknél a gyerekeknél a délutáni, egyéni fejlesztéseket tartom célravezetőbbnek. Ezekben az esetekben egyéni tempóra, sokszor az alapok megerősítésére van szükség, amelyre az új tananyagot feldolgozó tanórán nincs lehetőség.” Pápis Csilla – fejlesztő pedagógus

„Az általam tanított roma gyerekek nagy többsége szociálisan éretlen, amikor iskolába kerül. Nehezen tűrik a legkisebb kudarcot is, vagy a monotonitást. Készségeik nincsenek azon a szinten, hogy sikeresen birkózhassanak meg az első osztályban rájuk váró feladatokkal. Lemaradásuk a legtöbb esetben a rengeteg segítség ellenére csak fokozódik. Ezen tapasztalataim szerint legjobban az egyéni fejlesztés segíthet. Ha az alapokkal van a baj (pl. számfogalom, betűfelismerés), akkor hiába ül a gyerek mellett segítő pedagógus az osztályban, az ott végzett munkához nem elégséges a gyerek tudása. Egyéni fejlesztés esetén a pedagógussal meg tudom beszélni a problémákat, meg tudunk állapodni a segítségadás módjában, így nagyobb az esély arra, hogy a gyerek önállóan képes legyen a neki megfelelő szintű feladatok megoldására. Az órai segítségadás ellen szól szerintem az is, hogy a többi gyerek figyelmét elvonja feladatától a legkisebb zaj vagy mozgás is. A segített tanuló pedig megszokja, hogy segítik, tehát a legkisebb erőfeszítést igénylő feladatokat sem hajlandó önállóan elvégezni. Mivel rendszerint baj van a feladattudattal, feladattartással is, ez szerintem csak ront a helyzeten. Az egyéni fejlesztéssel viszont olyan eredményeket sikerül néha elérni, hogy a gyerek már képessé válik az osztályban folyó munka követésére, a feladatok kis segítséggel történő önálló elvégzésére.” Bertha Margit - tanító

Délutánonként általában egy, osztálytársak esetén (feltéve, ha képesek együtt haladni) kettő vagy három diákkal foglakozom egyszerre. A tanítókkal állandó kapcsolatban lévén és ismerve a rám bízott csemetéket, tudom, kit milyen területen kell elsősorban fejleszteni.

Első lépésként fontos feltérképezni, hogy kinek mi az erőssége. Erre építve lehet a problémás területeken is számottevő fejlődést elérni.

Sokat beszélgetünk, hogy kiderüljön, mi az érdeklődési körük, ki mivel motiválható a legjobban. Ilyen szoros, személyes kontaktusban elengedhetetlen a bizalom megteremtése, amit csak akkor lehet elnyerni, ha partnernek tekintjük a gyereket, odafigyelünk rá, beszélgetjük és meghallgatjuk. Ítélezés helyett gondolkodjunk velük együtt, tanítsuk meg őket adekvát módon megfogalmazni a gondolataikat, kifejezni az érzelmeiket, neveljük rá őket, hogy ne zárkózzanak magukba, legyen véleményük a környező világról, a körülöttük élő emberekről, merjék és tudják azt kulturáltan megfogalmazni!

Beszélgatéseink során fejlődik a kommunikációs készségük, gyarapszik szókincsük, elsajátítják a helyes megnyilvánulás grammatikai feltételeit. Ezekon kívül sokszor észrevétlenül is rengeteg dolgot elárulnak önmagukról, családjukról, ezzel megkönnyítik számomra, hogy jobban megértsem őket, személyre szabott módszerekkel segíthessen haladásukat.

Töreksem arra, hogy foglalkozásainkon nagyobb arányban legyenek jelen a mozgásos és a művészeti tevékenységek, mint az önkifejezés és önmegvalósítás értékes formái.

Sajnos az utóbbi években olyan mértékben emelkedett a kötelező tanórak száma még az alsóbb osztályokban is, hogy a tanulók nemegyszer csak 2 óra után végeznek. Előfordul, hogy ilyen későn ebédelnek, utána jönnek a tömegsport-foglalkozások, a meseszakör, az énekkar, a tánc stb. A napköziben el kell készíteni a házi feladatokat, emellett az osztálytanítók is foglalkoznak az arra rászorulókkal fejlesztő foglalkozásokon. Igen nehéz megszervezni, hogy 4 óráig mindenre jusson idő. Nem beszélve arról, hogy szükségük van a kötetlen játékra, kikapcsolódásra, levegőzése. Képtelenség elvárni tőlük, hogy 8-tól 4-ig viselkedjenek, fegyelmezetten figyeljenek.

Számomra az időbeosztás jelenti az egyik legfontosabb problémát. Tisztában vagyok vele, hogy minden foglalkozás fontos. Elengedhetetlen, hogy valamennyi gyereknek része

legyen sikerélményben az olyan délutáni elfoglaltságok során, ahol az erősségeit kamatoztathatja: sportoljon, énekeljen, kézműveskedjen. De hogy szuszakoljuk mindezt bele abba a néhány órába, ami a tanítási idő után fennmarad? A hozzám járó csemeték többsége igen komoly hátrányban van a társaival szemben valamilyen tanulási vagy viselkedési területen (vagy mindkettőn). Fejlesztésüket szinte lehetetlen heti egy-két órában eredményessé tenni.

Egy újabb nehézség, amivel sűrűn szembesülök, és amire nehéz megoldást találni: Szerencsére a sokféle állami és alapítványi támogatásnak, céges és magánkezdeményezésnek elég sokan igyekeznek segíteni a rászorulóknak egész évben, különösen az adventi időszakban. Csodálatos dolog az emberek segítőkészsége, de igen nehéz az igazság elosztás. Csak az érti meg a problémámat, aki szembesült már valaha egy második kisfiú jogos kérdésével, hogy ha a barátját elviszem színházba, ő miért nem jöhet. Ez az integráció másik oldala: a kedvezmények, juttatások előfordul, hogy újabb szétválasztásokat indukálnak. Az sem kellemes, amikor az édesanya számon kéri tőlem, hogy a szomszéd gyerekének a tanszercsomagjában 12 darabos színes ceruza volt, az övékében meg csak 6-os.

Nagyon nehéz helyesen dönteni arról, hogy jó helyre kerüljön az adomány főleg akkor, ha az adományozók kritériumai megkötik a kezünket. Konkrétan mire gondolok? A HHH-s lista nem tükrözi a valódi rászorultságot. Egyes talpraesett és ráérő szülő rendszeres napi programja, hogy járja a hivatalokat, feltérképezi, honnan, milyen jogcímen, mennyit lehet kicsikarni. Mások, bár rászorulnának, járna is nekik hanyagságuk, szemérmességük vagy tudatlanságuk, tájékozatlanságuk miatt nem mennek utána, így ők és gyermekeik nem kerülnek be a támogatottak körébe. Természetesen megpróbálunk segíteni nekik, de mindent nem intézhetünk el helyettük. Az ügyeskedők, a be nem vallott jövedelemmel rendelkezők, a kiskapuk ismerői járnak itt is jól. Jellemzően ők azok, akik kocsival hordják a sráccokat iskolába, holott pár perc sétányira laknak, akik csemetéje minden szünetben az automata körül űgyeleg, akik megkeresnek, ha az őszi tanszercsomagban kapott füzetek valamelyike betelik, és elvárják az utánpótlást.

El kell döntenünk, hogy halat adjunk, hogy jól lakjon a család, mert arra van égető szükség, vagy hálót, hogy megtanulhassanak halászni és önellátóvá válhassanak!

Hiába tudjuk, hogy nem igazságos a rendszer, nincs kompetenciánk tenni ellene.

Az évek során olyan anomáliákkal szembesültem, amelyek megoldására a jelen deszegregációs oktatási politika nem képes, csak továbbmélyíti a különbségeket. Alaposabb, személyre, helyesebben családokra szabott elbírálásra van szükség. Tisztában vagyok vele, hogy ezt könnyebb leírni, mint megvalósítani, és hogy ez még nagyobb apparátust, több odaadó és hozzáértő szakembert igényelne.

„Ha valaki tud őszinte elfogadást érezni és éreztetni, megvan a képessége arra, hogy eredményes segítő legyen.” (Gordon 1991)

IRODALOM

Clark, Kenneth B. 1968: *Feket gettó*. Budapest: Európa Könyvkiadó

Jókai Anna 2006: *A mérleg nyelve*. Budapest: Trikolor Kiadó.

Gordon, Thomas 1991: *T.E.T. A tanári hatékonyság fejlesztése*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Thoughts on integration

Those children who receive help from a special education teacher have a lot of different needs and problems that cannot really be solved with one or two extra classes per week. Another obstacle for us, teachers is that students have more and more classes and extra curricular activities thus it is difficult to find a time slot when you can work with them efficiently. The anomalies of the current desegregating education politics make the situation worse in some cases, therefore it would be beneficial to provide customized services, which obviously require more professionals.